

APIE MAŽVYDO ŠALTINIŲ BEI VERTIMŲ FENOMENOLOGIJĄ II*
(Giesmė „Schwenta Dwaffe mufump atėik“)

Martyno Mažvydo 425 metų
mirties sukakčiai

PIETRO DINI

M. Mažvydo šaltinių problematika daugiausia yra domėjęsis Chr. Stangas [1929, p. 5–47; 1976], tačiau dar prieš jį J. Gerulis [1922, p. XXIV] teisingai apibendrinio: „Be to darbo [t. y. Mažvydo vertimų tyrimo. – P. D.] Mažvydo kalbą nuodugnai suprasti ir aprašyti negalima“. Vis dėlto šioje srityje iki šiol labai mažai tepadaryta.

J. Gerulis manė, kad antraštės kitomis kalbomis, neretai pateiktos prieš lietuvišką giesmę, iš tiesų atitinka tikrąjį vertėjo-autoriaus panaudotą šaltinį. Čia ketinu parodyti tokio kriterijaus nepatikimumą. Remsiuosi giesmė „Schwenta Dwaffe mufump atėik“, pirmą kartą išspausdinta 1570 m. GC antroje dalyje [Gerulis, 1922, p. 314].

Sprendžiant iš antraščių prieš lietuvišką giesmės tekstą „Veni creator Spiritus“ ir „Kom Gott Schopffer Heiliger Geijt“, būtų pagrindo manyti, kaip įprasta, kad giesmė išversta iš lotyniško ir turbūt vokiško originalo. Palyginus ir išanalizavus tekstus, pasirodė, kad Mažvydas akivaizdžiai neseka nė vienu originalu. Ryšiai tarp Mažvydo vertimo ir galimų jo šaltinių aiškiai matyti iš čia pateikiamų Mažvydo lietuviško, lotyniško [Lib. Us., p. 768–770], Liuterio vokiško [Geistl. Lied., p. 13] ir Sekliuciano [Pieš. duch., p. 13–14] lenkiško tekstų¹.

Pirmiausia krinta į akis tai, kad, versdamas aptariamą giesmę į lietuvių kalbą, Mažvydas ypač dažnai rėmėsi Sekliuciano „Swięty Duchu zawitaj k nam“ (1547) tekstu. Dėl vietos stokos čia iškelsiu šiuos ne taip dėmesį atkreipiančius, bet prasmingus abiejų tekstų sutapimus:

M1 alatyvo *mufump* pasirinkimą, tikriausiai, lėmė S *k nam* įtaka;

M9 *schwefey* adv. atitinka S *jašnie* adv.;

M15 (*tu*) *apreiski* atitinka S *objawiasz*;

M16 *lieβuwius naugini* atitinka S *Ty języki sam wznawiasz*;

* Pirmas šios serijos straipsnis išspausdintas: Baltistica. 1987. T. 23, sąs. 1. P. 52–57. Ačiū docentui B. Stundžiai už šio straipsnio redagavimą ir parengimą spaudai.

¹ Raidės M, S, L, V rodo, kad po jų eina Mažvydo, Sekliuciano, lotyniškas bei vokiškas tekstai arba (analizėje) jų citatos.

- 1 Schwenta Dwaffe mûsump atiek
 2 Dufchas mufu nu atlankik
 3 Malone tawa papildik
 4 Mus ghrejchnus tu ifchgidik.

 5 Linkmintoie mes wadinam:
 6 Dowana Diawa paßifstam:
 7 Tu dufchams pagalba dûfi
 8 ir pati ies linkmfinsi.

 9 Uß ßiebk schwefey humus mufu:
 10 dûk malone ßmanefu:
 11 kunus tu mufu patwirtink:
 12 be paliaugima redik.

 13 Tu feptineri dowana
 14 pirfst tu defchins Diawa mana:
 15 ßodi Diawa tu apreifki:
 16 ir ließuwius naugini.

 17 Nûg buklistes welna gielbek:
 18 tawa malone mus turek:
 19 bûk mufu tu prawadniku:
 20 ieib nefektumbim ghreku.

 21 Rodik mums tewa dangugi:
 22 Jefu sunu ia tikragi:
 23 ir tu pati Dwafe schwenta:
 24 wenib Diawa garbinta.

 25 Sweczju buk dufchiasu mufu:
 26 linkmfink tu mus filwartufu:
 27 ieib smerties nebiotumbim:
 28 linkfmai dufche dûtumbim.

 29 Garbe tewui ir io Sunui:
 30 Jefui Christui mufu ponui:
 31 taip ir linkfmintoiui dufchu:
 32 Wenibei Diawa mufu.

 33 Amen Amen iau tarikem:
 34 Diawa schirdi mes garbinkiem:
 35 Su dзиаукfmu giedokiem Amen:
 36 Ant амßiu амßia. Amen.

- 1 Święty Duchu zawitaj k nam,
 Serca nasze nawiedzi sam,
 Twą łaską je racz napelnić,
 Któreś sam raczył stworzyć.

 2 Cieszyicielem cię zowiemy,
 Żeś boży dar, dobrze wiemy;
 Ty lekarstwo dajesz duszom
 W teskliwości cieszysz sam.

 3 Oświeć jaśnie zmysły nasze;
 Daj skuteczne miłowanie,
 Ciało nasze racz poćwierdzić,
 Wedle wolej twej rządzić.

 4 Tyś siedmioraki dar istny,
 Palec boży prawej ręki,
 Ojcowo słowo objawiasz,
 Ty języki sam wznawiasz

 5 Chytrności dyablej racz zbawić,
 Pokój miłości twej zrządzić,
 Bychmy za tobą w wodzem szli,
 Wszelkiej złości się strzegli.

 6 Okaż ojca niebieskiego,
 Jezu Chrysta syna jego,
 I ciebie ducha świętego,
 W bóstwie Boga jedynego.

 7 Bądź sam gościem w sercach naszych,
 Cieszyicielem w smutkach wszelkich,
 Bychmy się śmierci nie bali,
 A przy twym słowie słowie stali.

 8 Cześć bądź Bogu Ojcu z Synem,
 Takież równie z Duchem świętym,
 W istonści jednego bóstwa,
 Zawždy i na wieky. Amen.

- 1 *Veni Creator Spiritus,
Mentes tuorum visita:
Imple superna gratia
Quae tu creasti pectora.*
- 2 *Qui diceris Paraclitus,
Altissimi donum Dei,
Fons vivus, ignis, caritas,
Et spiritalis unctio.*
- 3 *Accende lumen sensibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpeti.*
- 4 *Tu septiformis munere,
Digitus paternae dexteræ,
Turite promissum Patris,
Sermone ditans guttura*
- 5 *Hostem repellas longius,
Pacemque dones protinus:
Ductore sic te praevio,
Vitemus omne noxium.*
- 6 *Per te sciamus da Patrem,
Noscamus atque Filium,
Teque utriusque Spiritum
Credamus omni tempore.*

- 1 *Kom Gott schepfer heylicher geyst
Besuch das hertz der menschen deyn
Mit gnaden sye full wye du weyst
Das deyn geschepff vorhyn feyn.*
- 2 *Denn Du bist der troster genant
Des aller hohsten gabe theur
Eyn geystlich salb an uns gewand
Ein lebend brun lieb und sewr.*
- 3 *Zund uns eyn liecht an ym verstand
Gyb uns yns hertz der liebe brunst
Das schwach fleisch yn uns dir bekand
Erhalt fest dein krafft unnd gunst.*
- 4 *Du bist mit gaben sybenfalt
Der finger an Gotts rechter hand
Des vatters wort gybstu gar baldt
Mit zungen ynn alle landt.*
- 5 *Des feyndes lyst treyb von uns fern
Den frid schaff bey uns deyne gnadt
Das wir deym leitten folgen gern
Und meyden der seelen schad.*
- 6 *Leer uns den vater kennen wol
Dazu Jhesu Christ seynen sonn
Das wir des glawbens werden voll
Dich beyder greyst zuerstan.*

- 7 *Deo Patri sit gloria,
Et Filio, qui a mortuis
Surrexit, ac Paraclito,
In saeculorum saecula.
Amen.*

- 7 *Gott vatter sey lob und dem son
Der von den todtten aufferstundt
Dem troster sey dasselb gethann
Ynn ewigkeyt alle stundt.*

M17 *Nūg buklyftes welna* atitinka S *Chytrōści dyablej racz zbawić* (plg. le. variantą su prepozicine konstrukcija *Od nieprzyjaciela racz szczycić*);

M5 *Linksmintoie* atitinka S *Cieszycielem*²;

M24₁₋₂ ir M32₁₋₂ išreikštas supratimas 'vienybė Dievo' atitinka S 'bóstwo Boga jedynego';

M25–28 atitinka S, L ir V šio posmelio nėra.

Pabrėžtina, kad tais atvejais, kai Mažvydas nesutampa su Sekliucianu, jo vertimas neturi atitikmenų ir kituose šaltiniuose. Tokias eilutes, įskaitant ištisą paskutinį posmelį (M33–36), galima laikyti Mažvydo kūrybinio perdirbimo rezultatu:

M4 *Mus ghreschnus tu ifchgidik*; M8 *ir pati ies (linksmfinfi)*; M10 (*dūk*) *malone βmanefu*; M12 *be paliaugima (redik)*;

M14 *pirfts tu defchins Diewa mana*; M18–20 *tawa malone mus turek | būk mufu tu prawadniku | ieib nefektumbim ghreku*; M22 *Jefu funu ia tikragi*; M24 *venib Diewa garbinta*; M28 *linkfmai dufche dātumbim*; M30–32 *Jefui Christui mufu ponui | taip ir linksmintoiui dufchu | Wenibei Diewa mufu*.

Šios eilutės, matyt, atsirado dėl rimo poreikio, Mažvydui stengiantis išlaikyti posmo ritminę struktūrą:

M3–4 *papildik – ifchgidik*; M7–8 *dūfi – linksmfinfi*;

M9–10 *mufu – βmanefu*; M13–14 *dowana – mana*;

M17–20 *gielbek – turek, prawadniku – ghreku*;

M21–24 *dangugi – tikragi, fchwenta – garbinta*;

M27–28 *nebiotumbim – dātumbim*; M29–32 *Sunui – ponui, dufchu – mufu*.

Kur ne kur lietuviška forma liudija Mažvydo semantinę naujovę, plg. lie. *malonė* ir *dūšia* atitikmenis kituose tekstuose:

<i>malonė</i>	{	M3	S	<i>laska</i>	V	<i>Gnade</i>	L	<i>gratia</i>
		M10		<i>miłowanie</i>		<i>liebe Brunst</i>		<i>amor</i>
		M18		<i>miłość</i>		<i>Gnade</i>		<i>pax</i>

Dar plg. SD 247: *Láskà | Gratia, Studium, beneuolentia. Malone | milifsta* ir SD 272: *Miłość | Amor, charitas & caritas. meyle*.

<i>dūšia</i>	{	M2	S	<i>serce</i>	V	<i>Herz</i>	L	<i>mens</i>
		M7		<i>dusza</i>		<i>(uns)</i>		–
		M25		<i>serce</i>		–		–
		M28		–		–		–
		M31		–		–		–

² Primintina, kad GA 1549 m. „Te Deum“ tekste lot. *Paraclitum Spiritum* Mažvydas išvertė *palinksmintoije Dwafe* [žr. Dini, 1985, p. 23; 1987, p. 71].

Plg. SD 153: *Duŝá | Duch. Anima. Spiritus. Duŝia* ir SD 498: *Serce | Cor. ŝirdis*. Atitikmeniui M *dūŝia*: S *serce* galėjo turėti įtakos senesnis lenkiškas šios giesmės variantas *Duŝe twych wiernych* [žr. Šredn., p. 88–89]³.

Atvejai, kur galėtų išryškėti lotyniško resp. vokiško teksto įtaka Mažvydo vertimui, yra labai reti ir įtartini⁴. Vis dėlto eilutę M19 *bůk mufu tu prawadniku* (plg. S *Bychmy za tobą wodzem szli* ir L *Ductore sic te praevio*) galėtume remti lotyniškuoju originalu. Skolinį iš baltarusių kalbos *pravadnykas* [Skardžius, 1931, p. 177; LEW 649; LKŽ X 587] taip pat vartoja Petkevičius [Krupas, 1970, p. 124], Chilinskis [Kudzinowski, 1964, p. 107] ir turbūt kiti Rytų Prūsijos autoriai, tačiau jis nežinomas Daukšai [žr. Kudzinowski, 1977] nei Sirvydai.

Man atrodo abejotina, kad M *prawadniku* atitinka le. *wódz* (event. *przewodnik* 'ten co prowadzi, qui ducit' ← *przewodzić* 'provađzić, wieŝć, ducere' [žr. SStp. s.v.]). Atsižvelgiant į lot. ir lie. formų pradžios tapatumą ir semantinę atitikimą (taip pat į įmanomą jų pseudoetimologinį sujungimą)⁵, kyla klausimas, ar negalima būtų čia įžiūrėti vadinamosios konceptualinės kalkės⁶ (plg. lot. (*Dux*) *praevious* '(vadas) pirmas einas' ← *praeo, praeire* 'priešaky arba pirmyn eiti'), skatinančios perteikti reikšmę į lietuvių kalbą analogišku skoliniu, Mažvydo išmintingai parinktu baltarusizmu *pravadnykas*.

Remiantis tekstiniais sutapimais ir jų analize, galima padaryti tokias išvadas: 1) giesmę „Dwaŝŝe Schwenta atiek mŝfump“ Mažvydas išvertė iš Sekliuciano „Swiety Duch zawytaj k nam“; 2) vertėjas, rodos, bus ŝiek tiek rėmėŝis ir lotynišku originalu; 3) visiŝkai atmetina prielaida, kad Mažvydas galėjo naudotis vokiŝkuoju Liuterio tekstu.

³ Dėl M13 *ŝeptineri downa* būdvardžio *ŝeptyneris*, reiŝkiančio 'ŝeptyneriomas; esantis ŝeptynių rūŝių' ir atitinkančio S *ŝedmioraki dar, V mit gaben ŝybenfalt, L ŝeptiformis munere*, žr. lot. *ŝacrum ŝeptenarium*, kuris M išverstas *ŝeptineriomas ŝhwentas downas* [Gerulis, 1922, p. 321].

⁴ ŝie atvejai nėra labai prasmingi ir juos būtų galima laikyti grynai atsitiktiniais: M11 *kunus* (pl.): L *corporis* (pl.) // S *Cialo* (sg.); M10 *ŝmanefu* (loc. pl.): V *yns hertz* (loc.sg.) // S nėra; ir, jeigu tai nėra Mažvydo naujovės, M12 *be paliaugima*: L *firmans*: V *ŝeft* // S nėra.

⁵ Žinoma, kad išorinis artimumas yra gana svarbus kalbinės interferencijos reiŝkiniams [plačiau žr. Gusmani, 1983; Orioles, 1900].

⁶ Būtų tiksliau sakyti konceptualinė interferencija: „In questi casi si ha si, come punto d'arrivo dei contatti intercorsi tra i due sistemi lessicali, una corresponsione di designazione (le due parole finiscono infatti col designare la stessa realt), ma a questa non fa riscontro un uguale parallelismo nella strutturazione del significato: ci troviamo dunque al di fuori dell'autentica tipologia del calco semantico, si che potremmo forse parlare, con piŝ propriet, di calco concettuale ... Sembra pertanto piŝ legittimo ripiegare sui termine di interferenza concettuale, che non è, di per se, fenomeno di natura linguistica, ma produce delle ripercussioni indirette anche sul piano della lingua, stimolandone la creativit e rinnovandola“ [Gusmani, 1983, p. 30–31].

О ФЕНОМЕНОЛОГИИ ИСТОЧНИКОВ И ПЕРЕВОДОВ МАЖВИДАСА

Резюме

На основании текстологического и лингвистического анализа переведенной М. Мажвидасом церковной песни „Dwaŭje Schwenta mŭjump ateik“ делается вывод, что источником перевода следует считать польский оригинал этой песни.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Dini, 1985 – Dini P. Martynas Mažvydas e la lingua del „Canto di S. Ambrogio“ (1549) // *Europa Orientalis*. 1985. V. 3. P. 17–31.

Dini, 1987 – Dini P. Apie Mažvydo 1549 m. „Te Deum laudamus“ vertimą // *Baltistica*. 1987. T. 22, sąs. 1. P. 66–75.

GA – Giefme S. Ambrabeijaus, 1549.

GC – Gefmes Chrikščzonijkas, 1566, 1570.

Geistl. Lied. – Martin Luthers Geistliche Lieder. Bonn, 1907.

Gerulis, 1922 – Gerulis J. Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. K., 1922.

Gusmani, 1983 – Gusmani R. Saggi sull'interferenza linguistica. Firenze, 1983.

Kruopas, 1970 – Kruopas J. 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksika // *Lietuvių kalbotyros klausimai*. V., 1970. T. 12. P. 83–154.

Kudzinowski, 1964 – Kudzinowski Cz. Biblia litewska Chylińskiego. Poznań, 1964. T. 3: Indeks.

Kudzinowski, 1977 – Kudzinowski Cz. Indeks–Słownik do „Daukšos Postilė“. Poznań, 1977. T. 1–2.

LEW – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1955–1965.

Lib. Us. – Liber Usualis. Missae et officii. Parisiis etc., 1958.

Orioles, 1900 – Orioles V. Ruolo del significante nelle 'Lehnschöpfungen' // *Incontri Linguistici*. 1900. V. 7. P. 149–154.

Pieś. Duch. – Pieśni duchowne, a nabożne, nowo zebrane y wydane przez Jana Seklucjana. W Krolewczu Pruskym Mense Augusto. Anno Domini MDXLII / Vyd. T. Wierzbowski. Warszawa, 1897.

SD – Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. K. Širvydas. Dictionarium trium linguarum. V., 1979.

Skardžius, 1931 – Skardžius P. Die slawischen Lehnwörter im Altlitauischen. K., 1931.

Stang, 1929 – Stang Chr. Die Sprache des litauischen Katechismus von M. Mažvydas. Oslo, 1929.

Stang, 1976 – Stang Chr. Dėl M. Mažvydo „Formos Chrikstima“ šaltinio // *Baltistica*. 1976. T. 12, sąs. 1. P. 7–8.

SStp. – Słownik Staropolski. Wrocław, 1953 –.

Średn. – Średniowieczna pieśń religijna polska / M. Korolko. Wrocław etc., 1980.